

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ISSN 2305-9389

Літопис Волині

Всеукраїнський науковий часопис

Заснований у 2001 р.

Число 32

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

*Рекомендовано до друку вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 6 від 27 травня 2025 р.)*

Редакційна колегія

Каліщук Оксана Миколаївна, доктор історичних наук, професор (головний редактор);
Стрільчук Людмила Василівна, доктор історичних наук, професор (заступник головного редактора);
Антонюк Ярослав Миколайович, доктор історичних наук, науковий співробітник;
Баран Володимир Кіндратович, доктор історичних наук, професор;
Бортнікова Алла Василівна, доктор політичних наук, професор;
Бубніс Арунас (Arunas Bubnys), кандидат історичних наук, директор департаменту дослідження геноциду і опору Центру вивчення геноциду і резистенції, м. Вільнюс, Литва;
Воробйова Наталія (Natalja Vorobjova), Dr.hist., віцепрезидент Університету прикладних наук ISMA, м. Рига, Латвія;
Горбачик Оксана Олександрівна, кандидат історичних наук;
Добржанський Олександр Володимирович, доктор історичних наук, професор;
Дорош Леся Олексівна, кандидат політичних наук, доцент;
Ільницький Василь Іванович, доктор історичних наук, професор;
Лозинська Ірина Григорівна, кандидат історичних наук;
Онищук Світлана Василівна, доктор наук з державного управління, доцент;
Скакальська Ірина Богданівна, доктор історичних наук, професор;
Філіпович Мирослава Богданівна, кандидат історичних наук;
Хахула Любомир Ігорович, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник;
Ярош Ярослав Богданович, доктор політичних наук;
Ярош Оксана Богданівна, доктор політичних наук.

*За достовірність інформації, що міститься в опублікованих матеріалах,
відповідальність несуть автори.*

*Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.*

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1834 від 21.12.2023 року. Ідентифікатор медіа R30-02323.

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Волинський національний університет імені Лесі Українки (просп. Волі, буд. 13, м. Луцьк Волинської обл., 43025, post@vnu.edu.ua, тел. (0332) 720123).

Періодичність видання: 2 рази на рік.

Мови розповсюдження: українська, англійська, французька, німецька, польська.

«Літопис Волині» включено до Переліку наукових фахових видань України категорії Б у галузях С – Соціальні науки, журналістика, інформація та міжнародні відносини та D – Бізнес, адміністрування та право (спеціальності B9 «Історія та археологія», C2 «Політологія», D4 «Публічне управління та адміністрування») відповідно до Наказу МОН України від 26.11.2020 № 1471 (додаток 3).

Журнал індексується в міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus (Польща).

Формат 60×84/8. 30,91 обл.-вид. арк., 31,62 ум. друк. арк. Наклад 100 пр.

Зам. 0625/457. Підписано до друку 30.05.2025.

Видавничий дім «Гельветика», 65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7623 від 22.06.2022 р.

© Гончарова В. О. (обкладинка), 2025

© Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2025

Зміст

Історія Волині

Бортнікова Алла

Методологічні засади дослідження самоврядування
в містах Волині в добу пізнього середньовіччя.....9

Брега Людмила

Вишите вбрання у долі однієї пари 40-х рр. XX ст.....15

Крамар Юрій

До історії української гімназії в Луцьку
(за матеріалами державного архіву Волинської області).....20

Петрович Валентина

Архівні матеріали про історію заснування й діяльності
Свято-Михайлівської та Свято-Борисо-Глібської церков
села Романів на Волині.....25

Історія України

Бондар Юлія

Суспільно-політичні умови розвитку історіографії повоєнного промислового розвитку УРСР
(1946–1965 рр.) в період хрущовської «Відлиги» (середина 1950-х – середина 1960-х рр.).....30

Босак Василь

Вплив спекуляції на соціально-економічне життя мешканців Львова
в роки Першої світової війни (липень 1915 – грудень 1917 рр.).....36

Гордійчук Вікторія

Ігуменя Наталія та її вплив на розвиток
Корецького Свято-Троїцького жіночого монастиря.....41

Добровольська Ганна

Основні вектори міжнародної діяльності українських профспілок в умовах воєнного стану.....47

Ігнатова Людмила

Проблема кадрового забезпечення землевпорядних робіт
на початку XX ст. (на прикладі Київського відділення Селянського Поземельного банку).....52

Клюєв Андрій

Загальна характеристика грошового обігу Сіверщини
XVII – XVIII ст.....57

Кравчук Богдан

«Злочин і покарання»: система церковного судочинства в пізньопротестантських
громадах Херсонщини і Київщини середини XIX – початку XX століття64

Кривобок Олександр, Крупенко Оксана, Страшко Євгенія

Ічнянщина у період російського вторгнення
(лютий-березень 2022 р.) за матеріалами газети «Трудова слава»69

Лаврут Ольга	
Фізкультурно-спортивна робота у школах УРСР другої половини 1940-х – 1980-х рр.....	74
Лисенко Олександр, Пилипів Ігор	
Війна російської федерації проти України. Історіографічний огляд.....	80
Олійник Микола	
Реалізація політики російсько-більшовицької колоніальної влади щодо національних меншин у роки непу (1921–1928) (на матеріалі Поділля).....	88
Осипенко Олександр	
Сільське населення Одещини та його роль у відбудові сільського господарства Південно-Західної України в 1944 році.....	93
Паска Богдан, Басіста Лілія	
Дисидент Леонід Плющ у боротьбі проти радянського режиму.....	100
Плазова Тетяна, Беспєка Вадим, Голик Микола	
Сучасні стратегії забезпечення обороноспроможності країн Центрально-Східної Європи у світлі міжнародних зобов'язань	107
Руденко Юлія	
Рід Томар у Ковраї: походження й діяльність.....	113
Ципуга Андрій	
Становлення особистості українського художника й дисидента Опанаса Заливахи.....	119
Всесвітня історія	
Борчук Степан, Лизень Євген	
Балканський регіон: від східної кризи до рішень Берлінського конгресу 1878 р.....	126
Кадол Олександр	
Рашизм царської імперії в роки Першої світової війни, 1914–1917 рр.....	133
Каліщук Оксана, Гусак Дарія	
Культурні маркери національної ідентичности (спроба компаративного аналізу досвіду / на прикладі України та Японії).....	139
Космина Віталій	
Іберійський колоніалізм в Америці та його цивілізаційні наслідки.....	145
Меміш Оксана	
Суспільно-політичний дискурс щодо європейської інтеграції Туреччини: виклики, перспективи й національні інтереси.....	154
Naumov Stanislav	
Deng Xiaoping's reforms and their influence on Central and Eastern Europe.....	159
Омельчак Тетяна	
Чисельність, соціальна структура й зайнятість польського населення Рівного наприкінці XIX – на початку XX століття.....	163
Стрільчук Людмила, Ткачук Анатолій	
Японія: поступ від ізоляції та традиціоналізму до глобалізаційної єдності культури.....	170

Хомич Андрій

Порівняння перших президентів Чехії та Словаччини після «оксамитового розлучення»: просопографічний аналіз.....175

Шеремета Анна

Трансформація й еволюція культурних традицій Японії: від періоду Мейдзі (1868–1912) до сучасної доби.....180

Політологія

Войтенко Юрій

Політичне лідерство перших президентів в умовах демократичного транзиту: на прикладі країн Балтії.....185

Єрмоленко Ірина

Молодіжний працівник у системі молодіжної політики України: процес становлення, функції та виклики.....190

Константинюк Світлана

Роль «М'якої сили» в контексті сучасного ідеологічного протиборства КНР та США.....195

Ліпкан Володимир

Ознаки стратегічного партнерства на прикладі України та США202

Марусинець Маріанна

Протестні рухи проти заборони прапора в Північній Ірландії в контексті проблем ірландської ідентичності.....209

Панишко Галина

Витоки політичних ідей творення української державності «у традиції руській» у політичні думці України.....221

Пахолок Василь

Тенденції обрання духовенства до районних рад (на прикладі Волинської області).....227

Публічне управління

Казаков Геннадій

Законодавчі аспекти управління культурними індустріями республіки Корея: досвід для України.....232

Круглашов Анатолій, Швидюк Сергій

Міське самоврядування України в умовах війни: адаптація до нових викликів.....238

Olînyk Oleksandr

Prospective directions of implementation of the philosophy of business process innovation by food industry enterprises in the context of digitalization.....247

Салюк-Кравченко Олександр

Досвід світових держав-лідерів у забезпеченні національної безпеки в енергетичній сфері.....256

Яровой Тихон

Проблеми й перспективи енергетичної політики в Україні з погляду національної безпеки.....266

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 930.1"195/196":94(477)"1946/1965

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2025.32.05>

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ІСТОРІОГРАФІЇ ПОВОЄННОГО ПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ УРСР (1946–1965 РР.) В ПЕРІОД ХРУЩОВСЬКОЇ «ВІДЛИГИ» (СЕРЕДИНА 1950-Х – СЕРЕДИНА 1960-Х РР.)

Бондар Юлія,

аспірантка кафедри історії

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

ORCID ID: 0000-0002-4411-0012

У статті зроблена спроба дослідити особливості навколонаукових умов, в яких розвивалася радянська історична наука в друге повоєнне, «хрущовське» «відлигове» десятиріччя. Головною особливістю періоду стало те, що історична наука змушена була коментувати і підтримувати політику радянської влади. Для цього надавалася можливість спиратися на партійно-державні рішення та офіційну статистику, яка мала б підтверджувати правильність і успішність даного курсу. Само собою, що дані для цих підтверджень та обґрунтувань підбиралися тенденційно, показуючи лише позитивні зрушення та прогресивні показники, оминаючи та відправляючи в закриті спецфонди показники, які йшли у розріз офіційній «картині світу» радянської дійсності.

Автор наголошує на тому, що вивчення повоєнної радянської історії взагалі та історії промислової відбудови зокрема мало політизований, кон'юктурний характер, зумовлений наявністю ідеологічного замовлення з боку партійно-державного керівництва, вузькістю джерельної бази, слабким кадровим потенціалом, адже для дослідження історії сучасності не вимагалось особливих спеціальних знань, володіння іноземними мовами, специфічного методологічного інструментарію, які були необхідні для вивчення давньої історії та історії зарубіжних країн.

«Відлига» за всієї її короточасності створила сприятливі умови для істориків. Однак залежність історичної науки, що зберігалася, від радянської доктрини суспільного розвитку все одно не дозволила науковцям вийти за рамки партійної доктрини. Професійний корпус істориків, який працював тоді над проблемами історії радянського суспільства та історії партії, не тільки внаслідок ідеологічного диктату згорів, але також через свою методологічну підготовку, світоглядну позицію, партійність, інформаційне середовище навряд чи був спроможний на генерування принципово інших, відмінних від встановлених радянською владою підходів.

У той самий час в досліджуваній історіографічній період склалася основа організаційного «каркасу» історичної науки, що дозволяла широким фронтом вести дослідження новітньої вітчизняної історії і тематика промислового розвитку стала однією з ключових та домінуючих. Основу цього «каркасу» склали відповідні структурні підрозділи в АН СРСР та АН УРСР, кафедри історії радянського суспільства та історії КПРС в провідних університетах, конференції з актуальних проблем «комуністичного будівництва» та розвитку промисловості і становища робітництва, що проводилися на базі провідних наукових та навчальних закладів країни.

Автор приходить до висновків, що в означений період значно розширилась історіографічна джерельна база з тематики промислового розвитку Української РСР. В зазначеному масиві наукової та науково-популярної продукції автори розглядали певний комплекс джерел та приходили до висновків про неухильний та поступальний розвиток радянської економіки та промисловості зокрема в парадигмі соціалізм-комунізм. В котре підкреслюємо, що до історіографічних джерел радянського періоду слід підходити вибірково та неоднозначно. З одного боку, очевидно, що значна частина наукової, а тим паче науково-популярної та пропагандистської літератури створювалася за готовими «стандартами», «кліше», відображаючи, коментуючи ідеологічні та політичні оцінки свого часу. З іншого боку, ціла низка проблем, особливо промислового розвитку УРСР, розроблялася в науковому плані досить плідно.

Ключові слова: індустрія, історіографія, історіописання, підприємство, повоєнна відбудова, промисловість, робітництво, техніка, УРСР.

Bondar Yuliia. Socio-political conditions for the development of historiography of the post-war industrial development of the UKRSSR (1946–1965) during the Khrushchev “Thaw” (mid-1950s – mid-1960s)

The article attempts to examine the peculiarities of the scientific environment in which Soviet historical science developed in the second postwar, Khrushchev “Thaw”, decade. The period's main feature was the fact that historical

scholarship was forced to comment on and support the policies of the Soviet government. To that end, it was possible to rely on party-state decisions and official statistics that were supposed to confirm the correctness and success of the relevant course. It goes without saying that the data for such confirmations and justifications were selected in a biased manner, showing only positive changes and progressive indicators, bypassing and hiding indicators that differed from the official "world picture" of Soviet reality in closed special funds.

The author emphasizes that the study of post-war Soviet history in general and the history of industrial reconstruction in particular was politicized and opportunistic due to an ideological order from the party-state leadership, narrow database, and weak human capacity since the study of modern history did not require special knowledge, language proficiency, or specific methodological tools that were necessary to deal with ancient history and history of foreign countries.

The Thaw, despite its short duration, created favorable conditions for historians. However, the continuing dependence of historical science on the Soviet doctrine of social development still did not allow scholars to go beyond the party doctrine. The professional corps of historians working on history of Soviet society and party history was hardly capable of generating fundamentally different approaches from those established by the Soviet authorities, not only because of ideological dictates from above but also because of their methodological training, worldview, party affiliation, and information environment.

At the same time, during the historiographical period under study, the groundwork for of the organizational "framework" of historical science was laid, which allowed for a broad front to conduct research on modern national history, and industrial development became one of the key and dominant topics. The "framework" was formed by the relevant structural units in the USSR Academy of Sciences and the UkrSSR Academy of Sciences, the departments of history of Soviet society and history of the CPSU in leading universities, and conferences on topical issues of "communist construction" and the development of industry and workforce held at the country's top scientific and educational institutions.

The author concludes that the historiographical database on the industrial development of the Ukrainian SSR was significantly expanded during the relevant period. In the array of scientific and popular science products, the authors considered a certain set of sources and came to conclusions about the steady and progressive development of the Soviet economy and industry, in particular in the socialism-communism paradigm. It is essential to emphasize that historiographical sources of the Soviet period should be selected thoroughly and ambiguously. On the one hand, it is obvious that much of the scientific and even more so the popular science and propaganda literature was created according to ready-made "standards" and "clichés," reflecting and commenting on the ideological and political assessments of the time. On the other hand, a set of problems, especially the industrial development of the UkrSSR, were studied quite effectively in scientific terms.

Key words: *industry, historiography, historiography, enterprise, post-war reconstruction, industry, labor, technology, UkrSSR.*

Постановка проблеми. Нова віха в радянській історичній науці в цілому та радянському історіописанні промислового розвитку Української РСР у повоєнне двадцятиріччя зокрема покладена загальноновідомою подією березня 1953 р. – смертю «батька народів» Йосипа Джугашвілі. Чітка прив'язка докорінних змін у суспільно-політичному, культурно-освітньому, науковому житті країни та всіх інших сфер до смерті однієї єдиної людини може здатися комусь суб'єктивним підходом. Але «завдячувати» цьому треба як раз «товаришу Сталіну», який разом з найближчим партійним оточенням та представниками силових органів побудував де-факто одну з максимально тоталітарних імперій ХХ століття. Відповідно, його смерть не могла не запустити цілу низку змін у сферах життя держави та суспільства.

Втім, запас ходу радянського локомотиву, який нісся на всіх парах у «світле комуністичне майбутнє» перемелюючи на своєму шляху тисячі людських доль та навіть цілі народи був настільки великим, що говорити про миттєву появу якихось діаметрально протилежних тенденцій в історичній науці неможливо. Ще до середини 1950-х років радянська історична наука розвивалася за умов існування догматизму у підготовці кадрів, майже тотальної секретності документів в архівних установах, чітко окресленої тематики досліджень, взаємних підозр на колег в наукових та освітянських колективах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед наукових праць, які йдуть у фарватері нашого дослідження, побічно чи тотожно торкаючись нашої теми особливо слід виділити в першу чергу роботи В. Яремчука [1], Ю. Ніколайця [2], Д. Нефьодова [3].

Постановка завдання. Метою статті є аналіз суспільно-політичних умов розвитку історіографії повоєнного промислового розвитку УРСР (1946–1965 рр.) в період хрущовської «відлиги» (середина 1950-х – середина 1960-х рр.).

Виклад основного матеріалу. Можна по-різному ставитись до долі історичної науки в СРСР та самих «служителів Клію», втім, треба чітко розуміти, що сама по собі радянська історична наука була повністю імплементована в природу радянського ладу і, відповідно, залежна від нього. Але, що не менш важливо, стабільність, потужність і впливовість самої партійно-радянської номенклатури та навіть всього радянського ладу теж в певній мірі залежали від ефективного функціонування історичної науки в заданій траєкторії.

Траєкторією ж руху історичної науки в Українській РСР, як і в цілому в Радянському Союзі традиційно продовжували бути рішення з'їздів комуністичної партії, постанови ЦК та рішення пленумів. Більш того, в умовах відсутності навіть натяку на яку-небудь автономію вищих навчальних закладів та науково-дослідних установ, саме ці рішення партійних органів вдали ставали своєрідними дороговказами, теоретико-методологічною основою та бездонним джерелом для цитувань в працях професійних істориків. Недарма окремим напрямом, навіть галуззю історичної науки стала історико-партійна складова, яка виражена в дослідженні як історії комуністичної партії, так і її внеску у вирішення всіх актуальних питань суспільно-політичного, економічного, освітньо-наукового та культурно-духовного життя країни. В працях цієї галузі постійно підкреслювалось про необхідність активізації досліджень в царині суспільних наук, на бюрократичному рівні це вилилося у постійне видання збірок історико-партійної тематики.

Загальновідомою віхою в суспільно-політичному житті країни Рад, яка поклала початок розвінчуванню культу особи Сталіна став XX з'їзд ЦК КПРС, втім вже у 1953 році відбулися певні події, які можна вважати маркерами майбутніх тектонічних зрушень: з різкою критикою на істориків обрушилось ЦК КПРС, вказуючи на перманентну наявність у працях істориків обширного цитування праць Сталіна, догматизм та суцільне відставання у висвітленні історії сьогодення, історії нагальних, ключових проблем радянської дійсності. Тобто чітко фіксуємо відхід від ідеалізації «вождя народів» після його смерті та поступовий початок ревізійністських настроїв в самій Академії суспільних наук при ЦК партії: «...викоринити з практики пропагандистської роботи партії неправильне, немарксистське висвітлення питання про роль особистості в історії, що виражалося в пропаганді чужої духу марксизму-ленізму ідеалістичної теорії культу особистості» [4, с. 23].

Під тиском подібних зауважень, а також по об'єктивній необхідності аналізу процесів післявоєнного розвитку як раз в середині 1950-х років вчені активізували вивчення історії радянського суспільства. І тематика повоєнної промислової відбудови Української РСР стала однією з центральних тем радянського історіописання.

Отже, фіксуємо перші поодинокі зрушення та появу поодиноких тенденцій у переоцінці ролі Сталіна та в цілому всіх подій останніх десятиліть існування радянської держави. Втім, звісно, що говорити про глибинні зрушення до XX з'їзду ЦК КПРС неможливо, рух радянських істориків йшов за чітко визначеним курсом. Однак будучи частиною радянського суспільства і спостерігаючи разом з громадськістю за певними ліберальними тенденціями, які проходили в країні, історики на підсвідомому рівні акумулювали ту енергію, яка відразу ж після доповіді М. Хрущова на XX з'їзді імпульсом відреагує створенням якісно нових праць як за тематикою, так і фаховим рівнем.

Ключові рішення XX з'їзду КПРС, і, в першу чергу, промова М. Хрущова «Про культ особи та його наслідки», в якій перший секретар Президії ЦК КПРС розтрошив існуючий на той час буквально боже-ственний ореол, який склався навколо Сталіна, надали потужний імпульс для фундаментальних змін у суспільствознавчих науках в цілому, і в історії зокрема. Все це мало, окрім суспільствознавчої та наукової, ще й практичну складову – використання істориків у власній боротьбі як зі старою «сталінською гвардією» (у першу чергу проти В. Молотова), так і з конкурентами за абсолютну владу в державі Рад (проти Г. Маленкова).

М. Хрущов в своїй фактично нищівній критиці радянських істориків закликав останніх поводити активну боротьбу проти «неправдивого зображення радянської дійсності та у той же час не допускати її лакування» [5, с. 112].

Сюди ж треба додати, що, окрім доповіді М. Хрущова, слова критики в адресу істориків, а також економістів, філософів та представників суспільних наук в цілому пролунали у виступах М. Суслова [5, с. 283], А. Мікояна [5, с. 325], які звинуватили науковців в догматизмі, формалізмі в організації наукової діяльності та дуже низькому рівні підготовки наукових кадрів – з'ясувалося, що на середину 1950-х рр. більше 50% викладацького складу кафедр суспільствознавчих дисциплін не мало наукових ступенів, гальмувався процес захисту кандидатських дисертацій.

Звісно, що головний спрямовуючий удар по прибічникам Сталіна, так званий «сталінській гвардії» і, власне, всі ті майбутні зміни, які, з легкої руки письменника Іллі Еренбурга, отримали назву «хрущовська відлига» пов'язані з промовою М. Хрущова, яку він проголосив на закритому засіданні в останній день XX з'їзду партії «Про культ особи та його наслідки» [6]. Для представників суспільствознавчих наук, і в першу чергу для істориків, після цього настала доба переосмислення минулого, й, що найголовніше, сучасної радянської дійсності, створення історичних праць із врахуванням доленосних (як вони тоді думали) змін XX з'їзду КПРС.

У розрізі тематики нашого дослідження саме ці зміни підштовхнули академічні кадри радянської історичної науки до значної активізації у вказаному напрямі. Вже буквально через декілька років

зусилля переважної більшості істориків СРСР зосереджено на вивченні історії КПРС та історії радянського суспільства, у тому числі досліджуваних нами двох повоєнних десятиліть. Саме така специфіка мала б за задумом ідеологічних відділів партії забезпечити філософське обґрунтування подальшого комуністичного будівництва. Доволі швидко дійшло до того, що дві третини всіх кадрів радянської історичної науки займалися вивченням історії КПРС та історією радянського суспільства. Так, за підрахункам М. Кіма, за п'ятиріччя з 1956 по 1961 роки світ побачили близька семи тисяч книг, брошур та збірників статей з історії партії та радянської дійсності, а всі аспіранти АН СРСР цих років вступу, окрім наукового напрямку академіка І. Мінца, були змушені вивчати питання повоєнного розвитку радянської держави, правлячої партії та суспільства [7, с. 12].

Командно-адміністративна система та вибудована за Сталіна тоталітарна держава за інерцією дозволили дуже швидко переорієнтувати основну масу істориків на вивчення вказаної проблематики. На жаль, переважна більшість наукових кадрів була на той час вихована в дусі беззаперечного слідування директивам партійних та радянських органів влади, а всі методологічні принципи полягали в обґрунтуванні гасел та лозунгів, які лунали та партійних з'їздах та були прописані у відповідних постановах. Окрім цього, колосальні обсяги друкованої наукової продукції, виданої за дуже короткий проміжок часу ніяк не йшли в кореляцію із глибиною наукового пошуку та принципом наукової об'єктивності.

Наукова робота істориків у даний період була жорстко регламентована зверху, втім інакше не могло просто і бути, сюди ж треба додати ту специфічну соціально-психологічну атмосферу, яка панувала як в академічній, так і у вузівській науці. Історія продовжувала перетворюватись із науки у певний фронт боротьби, а історики – в бійців, які змушені були виборювати партійність у своїх працях.

Отже, певні зміни, які відбулися під впливом рішень XX з'їзду КПРС можна звести до по-перше, зміни психологічної атмосфери, у якій працювали історики: зникли жорсткі ідейно-організаційні рамки, на їх місце прийшли нові, більш гнучкі та спочатку менш помітні; по-друге, актуальною проблематикою стала практика комуністичного будівництва, тобто вивчення сучасності; по-третє, радянська влада санкціонувала науковий пошук у рамках марксистсько-ленінської методології, до чого виявились готові значні наукові кадри більш молодшої формації.

У той же час, не дивлячись на те, що хоча у суспільстві відбулися певні зміни, партійна доктрина у своїй основі залишилася колишньою. Більш того, вона була доповнена положеннями, які ще більше відводили історичну науку від дійсності, штовхали її на шлях хибно-теоретичних імпровізацій з «актуальних» проблем: про перехід до розгорнутого будівництва комунізму в СРСР, про шляхи перетворення соціалістичної праці на комуністичну, про умови подолання суттєвих відмінностей між містом та селом, розумовою та фізичною працею, створення передумов комуністичного розподілу.

Наступною політичною подією-маркером, яка надала подальшого імпульсу для суспільства в цілому та радянських науковців зокрема став XXI з'їзд КПРС 1959 р., на якому перед представниками суспільствознавчих наук було поставлене завдання «глибоко дослідити закономірності переходу від соціалізму до комунізму, вивчати досвід господарського та культурного будівництва, сприяти вихованню трудящих у комуністичному дусі. Перед вченими в галузі суспільних наук стоїть завдання творчого узагальнення та сміливого теоретичного вирішення нових питань, які висуваються життям. Необхідно всебічно аналізувати найважливіші процеси, що відбуваються в капіталістичному світі, викривати буржуазну ідеологію, виборювати чистоту марксистсько-ленінської теорії» [8, с. 61].

З цією метою ЦК КПРС приймає низку рішень, спрямованих на подальше «покращення» дослідницької роботи в галузі історичної науки та підготовки фахівців: про викладання у вищезгаданих закладах політичної економії, діалектичного та історичного матеріалізму та історії партії. У них наголошувалося на необхідності приділення особливої уваги до вивчення актуальних проблем сучасності. Увага до істориків з боку партійних інстанцій та владних функціонерів мала постійний, перманентний характер. Завдання, що ставилися перед ними у рішеннях пленумів та постановах ЦК КПРС містили у своїй постановці одночасно й неможливість їхнього виконання. В умовах наявності чітких методологічних орієнтирів, якими були по суті ті ж рішення з'їздів та постанов ЦК, край обмеженості джерельної бази, що саме по собі заздалегідь зумовлювало результати досліджень з актуальної тематики, вимагати від істориків науковості було вельми сумнівною вимогою. Продовжувало формуватися «споживче» ставлення до суспільних наук з боку радянської влади, зокрема – в першу чергу до історії.

На XXII з'їзді партії М. Хрущов у звітній доповіді звернув увагу на низку досягнень радянських учених у галузі суспільних наук. У той же час, в Програмі КПРС, прийнятій XXII з'їздом партії, суспільним наукам відводилася роль наукового фундаменту, обґрунтування керівництва розвитком суспільства. Головними завданнями визначалися «вивчення та теоретичне узагальнення практики комуністичного будівництва, дослідження основних закономірностей економічного, політичного та культурного

розвитку соціалізму та переростання його в комунізм, розробка проблем комуністичного виховання» [9, с. 90].

У руслі реалізації програмних завдань щодо побудови в країні комуністичного суспільства перед історичною наукою було поставлено як невідкладне завдання актуалізації історичних досліджень. Більше того, партійні та радянські функціонери всіх рівнів почали акцентувати увагу на тому, що розвиток науки нібито давно вже відкинув теорії «дистанції», відповідно до яких історик має бути віддалений від тих подій, що досліджуються значним відрізком часу, щоб зробити їх предметом власних досліджень. Визначалися актуальні теми та напрями наукових розробок: розвиток Радянського держави, подвиги робітничого класу у боротьбі за створення матеріально-технічної бази комунізму, трудові умови працівників, пафос нового промислового будівництва – все це теми, які, на думку ідеології партії та функціонерів від науки вимагали якнайскорішого глибокого та ідеологічно яскравого розкриття. «Стати ближче до сучасності, виявляти сміливий та творчий інтерес до життя, до досвіду боротьби мас – чого вимагає партія від істориків» [10, с. 35].

На розширеному засіданні істориків, що відбулося за рішенням Президії АН СРСР у січні 1964 р., завдання визначалася як «боротьба з наслідками культу особи», висувалася вимога «творчо, по-ленінськи дослідити найважливіші проблеми сучасності, приділяти велику увагу тим проблемам історії, які знаходяться у центрі ідеологічної боротьби» [11, с. 8]. Тим самим історія мала б пристосуватися до вирішення актуальних для правлячого режиму політико-ідеологічних завдань. Така ситуація пояснювалася також і тим, що історична наука в СРСР на той час змушена була виконувати функції політології та соціології – наук, які в радянській державі були фактично проголошені «поза законом». Де-факто істориків закликали до «узагальнення досвіду розгорнутого комуністичного будівництва» з практичною метою всіма засобами ідеологічно обслуговувати існуючий режим. Незавершеність тих чи інших процесів суспільного життя не вважалася достатньою причиною для того, щоб відкласти історичне дослідження до пізніших часів. Що суперечило самій природі історичної науки.

Висновки. Отже, можемо зробити підсумок стосовно особливостей навколонукових умов, в яких розвивалася радянська історична наука в друге повоєнне, «хрущовське» «відлигове» десятиріччя.

Головною особливістю періоду стало те, що історична наука змушена була коментувати і підтримувати політику радянської влади. Для цього надавалася можливість спиратися на партійно-державні рішення та офіційну статистику, яка мала б підтверджувати правильність і успішність даного курсу. Само собою, що дані для цих підтверджень та обґрунтувань підбиралися тенденційно, показуючи лише позитивні зрушення та прогресивні показники, оминаючи та відправляючи в закриті спецфонди показники, які йшли у розріз офіційній «картині світу» радянської дійсності.

У висвітлюване десятиліття мобілізуються колосальні дослідницькі кадри, підготовлені задля вивчення історії сучасності. Від них радянська влада вимагає не лише наукового обґрунтування правильності «стратегічної політики партії» на розгорнуте та швидке будівництво комунізму, що здійснюється в країні, а й практичних рекомендацій щодо його тактичного наповнення. Насправді перед істориками ставляться не властиві їм завдання: досліджувати не минуле, а теперішнє.

Виконуючі ці поставлені завдання радянські історики, граючи за встановленими правилами, продемонстрували високі кількісні показники. Світ побачили численні праці, в яких у позитивному ключі трактувалося вирішення соціально-економічних та зовнішньополітичних проблем. Виходили численні статті, брошури, монографії, в яких розповідалося про хід та результати розвитку промислового потенціалу країни, історію фабрик і заводів, удосконалення структури управління промисловістю, підвищення заробітної плати та покращення матеріально-побутових умов робітництва.

На зміну масовому цитуванню праць Сталіна приходить цитування М. Хрущова, цитування рішень партійних з'їздів та пленумів, з'явився термін «велике десятиліття», що визначав розгляд історії сучасності в дусі неухильного руху до «сяючих висот комунізму». Після «державного перевороту» жовтня 1964 р. загальноприйнятою стала критика цієї дефініції. Проте, з погляду, за всієї кон'юнктурності виділення даного історичного відрізка у вказаному терміні досить точно визначено сутність цього десятиліття, його відмінні риси від попереднього та наступних періодів історії радянської держави.

Вивчення повоєнної радянської історії взагалі та історії промислової відбудови зокрема мало політизований, кон'юнктурний характер, зумовлений наявністю ідеологічного замовлення з боку партійно-державного керівництва, вузькістю джерельної бази, слабким кадровим потенціалом, адже для дослідження історії сучасності не вимагалось особливих спеціальних знань, володіння іноземними мовами, специфічного методологічного інструментарію, які були необхідні для вивчення давньої історії та історії зарубіжних країн.

«Відлига» за всієї її короткочасності створила сприятливі умови для істориків. Однак залежність історичної науки, що зберігалася, від радянської доктрини суспільного розвитку все одно не дозволила науковцям вийти за рамки партійної доктрини. На наш погляд, слід враховувати, що дані деформації були певною мірою неминучими в той же час залишали місце для накопичення справжніх наукових знань про радянську епоху. До того ж, професійний корпус істориків, який працював тоді над проблемами історії радянського суспільства та історії партії, не тільки внаслідок ідеологічного диктату згори, але також через свою методологічну підготовку, світоглядну позицію, партійність, інформаційне середовище навряд чи був спроможний на генерування принципово інших, відмінних від встановлених радянською владою підходів.

У той самий час в досліджуваний історіографічний період склалася основа організаційного «каркасу» історичної науки, що дозволяла широким фронтом вести дослідження новітньої вітчизняної історії і тематика промислового розвитку стала однією з ключових та домінуючих. Основу цього «каркасу» склали відповідні структурні підрозділи в АН СРСР та АН УРСР, кафедри історії радянського суспільства та історії КПРС в провідних університетах, конференції з актуальних проблем «комуністичного будівництва» та розвитку промисловості і становища робітництва, що проводилися на базі провідних наукових та навчальних закладів країни.

Треба підкреслити, що в означений період значно розширилась історіографічна джерельна база з тематики промислового розвитку Української РСР: випуски збірників з економічної історії, галузева бібліографія, численні збірники, довідники, публікації матеріалів конференцій, огляди, дисертації, монографії тощо дозволяють спостерігати не лише збільшення кількісних показників, але й хоча б якийсь якісний прогрес у процесі пізнання оточуючої дійсності. В зазначеному масиві наукової та науково-популярної продукції автори розглядали певний комплекс джерел та приходили до висновків про неухильний та поступальний розвиток радянської економіки та промисловості зокрема в парадигмі соціалізм-комунізм. В котре підкреслюємо, що до історіографічних джерел радянського періоду слід підходити вибірково та неоднозначно. З одного боку, очевидно, що значна частина наукової, а тим паче науково-популярної та пропагандистської літератури створювалася за готовими «стандартами», «кліше», відображаючи, коментуючи ідеологічні та політичні оцінки свого часу. З іншого боку, ціла низка проблем, особливо промислового розвитку УРСР, розроблялася в науковому плані досить плідно.

Література:

1. Яремчук В. Минуле України в історичній науці УРСР післясталінської доби. Острого: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2009. 526 с.
2. Ніколаєць Ю.О. Суспільно-політичні процеси в УРСР другої половини 1940-х – першої половини 1960-х років. Українська історіографія. Вінниця: Інфракон, 2007. 360 с.
3. Нефьодов Д. В. Робітництво УРСР повоєнного двадцятиріччя (1946–1965 рр.) в історіографії: монографія. Миколаїв: Іліон, 2018. 404 с.
4. Пятьдесят лет Коммунистической партии Советского союза. (1903-1953): Тезисы Отдела Пропаганды и агитации ЦК КПСС и Института марксизма-ленинизма при ЦК КПСС. Москва, 1953. 396 с.
5. XX съезд Коммунистической партии Советского Союза. 14–25 февраля 1956 года. Стенографический отчет. Ч. 1. Москва: Государственное изд-во политической литературы, 1956. 640 с.
6. Постанова Центрального комітету КПРС «Про подолання культу особи і його наслідків». URL: https://imwerden.de/pdf/o_preodolenii_kulta_lichnosti_i_ego_posledstvy_1956__ocr.pdf (дата звернення: 07.02.2024).
7. Ким М. П. О задачах изучения исторического опыта социалистического строительства в СССР в свете решений XXII съезда КПСС. Вопросы истории. 1962. № 2. С. 10–15.
8. Внеочередной XXI съезд Коммунистической партии Советского Союза. 27 января – 5 февраля 1959 года. Стенографический отчет. Т. 1. Москва: Госполитиздат, 1959. 592 с.
9. XXII съезд Коммунистической партии Советского Союза. 17–31 октября 1961 года. Стенографический отчет. Т. 1. Москва: Госполитиздат, 1962. 608 с.
10. Советская историческая наука от XX к XXII съезду КПСС: история СССР. Сборник статей. Москва: Изд-во АН СССР, 1962. 625 с.
11. История и социология. Сборник статей. Москва: Наука, 1964. 340 с.